

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך יז, תשכ"ו

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

דרכי החידוש בלשון: בנים לעם, שנטל עליו החייאת לשון מתוך גווילים קדומים, אפשר שאינם רשאים לטוא בטענה על ריבוי חידושי לשון, המושפעים עליהם בשטפם של חיי משק ורוח סואנים במדינה חדשה הפורצת ועולה במחצית השנייה של המאה העשרים. אבל זכאים הם גם זכאים לתבוע, שינהגו בדבר מידה גדולה וחמורה של חיסכון, של תכנון, של בהירות, ועל הכול — של דאגה לקליטה בריאה ונכונה; וכאן חלקה של העיתונות גדול לאין שיעור — שלא לשים מכשול לפני עיוור, ולא להרבות מבוכה, שכבר יש לנו ממנה די והותר, שבירושת הזרות שבטבע הדברים.

מרדכי לבנון

על מדוחי ה"דוך" וה"דוח"

"דוך"! (כמו תוך), לא "דוח" (סתחלטת האקדמיה), ולא "דוח" (כפי הגרסה במילוננו של אבן-שושן), אלא "דוך" אומרים אצלנו, ובריבוי — "דוכים", ואף מהדרים להטעימו מלעיל. — אמנם לא לכל בן-תמותה יש ה"פוך" או ה"מוך" לסבול את ה"דוך", אבל רק כך נקרא כיום התחסיר הפשוט, ה"יבש", שהפקיד, השוטר, או העיתונאי מוסרים על מה שנעשה. וגם אם אינך נביא ולא בן נביא, תוכל לחזות מראש, כי זה יהיה שמו של הקוץ הממאיר בכרם לשוננו בכל מקום ובכל עת — אלא אם כן נקום כאיש אחד ונעקרנו משורשו, ו"יפה שעה אחת קודם".

לשווא ולחינם כל טורחם ועמלם הרב של הקריינים

הקרייניות שלנו ב"קול ישראל" לתקן את הדבר. לשווא ולחינם! והא ראייה: בכל מקום, ואף באותו "קול ישראל" עצמו, תוכל לשמוע גם כיום "דוך", כל אימת שהמדבר הוא סתם אדם, לא אחד הקריינים (לאלה, כנראה ניתנו הוראות נחרצות להקפיד על דוח).

אמנם כל ה"דוך" הלזה לא היה נברא כלל, לוא התחילו לכתוב, לשם קימוץ נייר ודיו או לתכלית דומה זו, דו"ח במקום דין וחשבון. זאת אומרת: על עצם התאפשרותה של המצאה מופלאה זו "דוך" (או דוח, עם גרשיים או בלי גרשיים) עלינו להודות להמצאה, שקדמה לה בהרבה: ראשי התיבות. שכן אילו הוסיפו לכתוב דין וחשבון, לא היה כמובן, עולה על דעת אותו עולה (בעל הידיעות הרופפות במקצת בעברית, במחילה מכבודו) לאמור "דוך", ולא היה עולה על דעת מישהו מבלשנינו לתקן וליצור דוח, אלא היינו אומרים כיום בפשטות (ולא למסירת פרטים מטראולוגיים דווקא) תמסיר, והיינו קוראים לאיש אחד, אשר מקצועו או מלאכתו בכך תמסרן או תומסרן.

יזכר לטוב ויבורך מי שגזר מן השם מין את הפועל למיין, ומן השם סוג את הפועל לסווג. ובנידון שלפנינו, לולא דו"ח ה"דוך", לא היו נוצרים לדוח ודיווח. הרי לפני כן לא קרא שום אדם את הנוטריקון דו"ח ככתבו, וגם היום מבטאים אותו כל קוראי עברית, או רובם ככולם: דין וחשבון. בכלל, הלא אין ראשי התיבות נקראים לפי כתיבם, אלא דווקא במילואם. אין איש קורא "חזתם" (על משקל "חזתם"). אלא חזל המועד; אין איש אומר "יור" או "יור" (כמו "קול" או

„טור“), אלא יושב ראש; והקרי של מו"מ הוא משא ומתן, לא „מום“ ולא „מום“, ועוד ועוד. נכון, יש חריגים אחדים, אך בכמות מבוטלת, ו„נער יכתבם“ — כגון עכו"ם, חז"ל, זבל"א — ואין ללמוד מהם. אולם כל העניין הזה של ראשי תיבות קובע דיון לעצמו.

ועתה נשכח נא לרגע את השלבים השונים של תהליך ההמצאה, היינו שקודם כול הפך מישהו דין וחשבון (הבא בפרקי אבות, בסידור התפילה) לראשי תיבות דו"ח; אחר כך באה הפיכת דו"ח — קרי: דין וחשבון — ל„דוך“; אחר כך הפכו את „דוך“ לדוח (לפני כך עמדו לקרוא את היצור החדש „דוח“ על משקל „טוח“ או „דבש“), ולבסוף נוצר — בניגוד גמור לדעת הרוב במליאת המוסד העליון לענייני הלשון העברית — גם הפועל לדוח וגם שם-הפעולה דיווח. הותרה הרצועה, ומעתה הכול, הכול „בדיווח מדווחים“. עובדה היא, ספק אם ידועה לרבים, שעוד בישיבתה ביום ה' בתמוז תשכ"ג החליטה האקדמיה ללשון העברית, כי אין לגזור מן דוח (עם גרשיים או בלי גרשיים) גם פועל „דוח“¹.

נניח לרגע, שובאה הסכמה כללית על פסילותו של החידוש הנדון, ושהוחלט פה אחד לעקור את „דוך“ עם דו"ח גם יחד ולזרותם הלאה, ובמקום כל אלה לכתוב (לא רק לבטא) את שתי המלים דין וחשבון תמיד במילואן ובשלמותן, כמו שאנו הוגים וכותבים, למשל, חדר אוכל, בית-עלמין — נניח לרגע, שגם הקרי וגם הכתיב יהיו

1. זיכרונות האקדמיה ללשון העברית, כרך י—יא עמ' 149—

תמיד דין וחשבון², גם אז, דומה, יש כאן, בשימוש הלא-מוגבל, הלא-מרוסן, של דין וחשבון מזה, ובזניחה הגמורה של השימוש בתמסיר מזה (חוץ מהודעות מזג האוויר, כאמור) עוון לא-יכופר, עוון של ערבוּב תחת דיוק, בזבוז תחת חיסכון, הרחבה ופיתוח. כי, מצד שני, היינו חסרים במקרה זה מלה מיוחדת לציון הפועל (ושם הפעולה), והיינו מבטאים את הפעולות to report, rapporter, berichten בשלוש מלים: לתת (או למסור או לשלוח) דין וחשבון, ולאיש שהוא reporter, rapporteur, Berichtstatter היינו מוכרחים לקרוא: נותן (או מוסר או שולח) דין וחשבון. אך גם לעניין זה — חיסכון ובזבוז, צמצום והרחבה בלשון — יש להקדיש דיון מיוחד.

זאת ועוד: הרי המושגים דין וחשבון ותמסיר, למרות כמה צדדים שווים שבהם, הם בכלל שני דברים שונים, אינם זהים ולא נרדפים, ואין להחליפם זה בזה בשום פנים ואופן. מי שלא מילא את חובתו בשלמות, "בהיות לאל ידו לעשות", או שסטה מדעת מן הדרך הישרה ופנה אל ארחות עקלקלות, "עתיד ליתן את הדין"; ומי שהועמדו לרשותו כספים למטרה מסוימת, חייב אחר כך למסור חשבון על שימושו בכספים אלה; וכן מי שתוהה, בינו לבין עצמו, על מעשיו ומחדליו במשך תקופה מסוימת, עושה את חשבון

2. אמנם תמה אני, אם לא הייתה כאן פגיעה ברוח הלשון, או לסחות בטעם הטוב, אילו באנו לעשות מדין וחשבון, במובן של רפורט או תמסיר, דינים וחשבונות ברבים.

הנפש שלו (על פן אחר של "חישוב" ו"חשבון" עיין באבות ב, א ובבא בתרא עה ע"ב על הפסוקים "על כן יאמרו המושלים בואו חשבון" וגומר, "כי אש יצאה מחשבון" יגו', במדבר כא, כז—כח). דין וחשבון הוא צמד נרדפים כמו דין ודברים או שטון ושמחה, והוא מתאים ונאה כל אימת שהיסוד העיקרי בנתינה או במסירה היא האחריות האישית, המוסרית, המצפונית של הנותן או המוסר, דוגמת "..." ושטים שקלקלו עתידים ליתן את הדין" (עבודה זרה נד ע"ב), או "..." ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון...". (אבות ג, א), או "..." לבד הנשמה הטהורה שהיא עתידה ליתן דין וחשבון...". (תפילת שחרית) וכדומה, אבל אינו מתאים כל עיקר, והוא מעורפל, מבולבל ומבלבל, כשהפקיד, השוטר, העיתונאי מוסרים למי שהם מוסרים, בעל פה או בכתב, ידיעות על מצב הדברים, כפי שמצאו אותם, או כפי שנראה להם. איש מהם אינו נותן כאן את "הדין", ואיש מהם אף אינו מוסר "חשבון". כל אחד רק ממציא תמסיר. דוגמת התמסיר המטאורולוגי, שאנו שומעים יום יום ב"קול ישראל", ותו לא. ואכן בלשונות העולם, העשירות והמפותחות, יש לדין וחשבון ולתמסיר שני שמות ואף שני פעלים שונים ונפרדים זה מזה. על הראשון אומר הצרפתי faire un rapport, ועל השני: rendre compte; והאנגלי אף הוא מבחין יפה בין to make a report ובין to give an account. ואם בשתי הלישונות האלה יש שבכל זאת הגבולות נראים קצת מטושטשים, הרי הלשון הגרמנית נוהגת ביתר עקיבות ויתר החלטיות, ובשום פנים לא יערבבו

את המושג Bericht erstat-Rechenschaft ablegen במושג ten (שים לב אל החשבון כיסוד משותף לכל הלשוניות האלה, כשהמדובר הוא ב"דין וחשבון", ולא בתמסיר גרידא).

יכול שיאמר אדם: "אבל דרושה לנו מלה מיוחדת לעניין קומוניקאט, וזהו — בדיוק — תמסיר. נמצא שמלה זו שוב אינה פנויה לעניין אחר". אך אם באמת יש צורך במלה מיוחדת ל"קומוניקאט" (לאנגלים, למשל, אין דבר כזה. והם משתמשים, כשהם מרגישים, במקרים נדירים, צורך בזאת, במלה הצרפתית communiqué, ובדרך כלל נמסר גם מחצר המלכות לכל העם רק תמסיר רפואי, medical report), אפשר ליחד ולקבוע לכך צורה אחרת משורש זה.

על האמור עד כה אולי כדאי עוד להוסיף, דרך אגב, שיש להניח כמעט בוודאות גמורה, כי עצם הביטוי דין וחשבון (בראשי תיבות: דו"ח) לציין בו, ללא כל הבחנה, גם מה שהלעווזות קוראים או Bericht, אינו אלא "סרחהעודף" מתקופת "ההשכלה בת השמים", אחד מאותם מטבעות הלשון המליציים, שנשארו לנו כ"סבל הירושה" (מסוגם של "הוצאו להורג" על יסוד הושע ט, יג, או "משחרר טל ילדותו" על יסוד תהלים קי, ג, ועוד כאלה), שאינם אלא שברי פסוקים לא-מובנים, ושכבר הגיעה השעה להחליפם במלים פשוטות, ברורות ומדויקות, כראוי ויאה ללשון חיה וטבעית.

ואפשר שיטענו לעומתי: "אבל כבר נתקבל, כבר נתאזרח!" — אך האין זה מזכירנו, למשל, אותו נשף שנתי, שהחל בו לפני ארבע או חמש שנים, והוא כבר בקרא כיום "הנשף המסורתי"? או האין זה מזכירנו את התאריך הנוצרי

— סליחה! "האזרחי" — ש"כבר נתקבל וכבר נתאזרח", או את שם המשפחה או השם הפרטי הזר והמוזר (ולפעמים הוא ידוע ומפורסם ב"עולם הגדול"), ש"כבר נתקבלו וכבר נתאזרחו"?

היה זמן שאמרו, ש"שירות טובה", ו"שירותים קבועות" כבר נתקבלו ונתאזרחו בדיבור ובכתב במשך שנים. ואף על פי כן קם מי שקם, בקנאו את קנאת השפה העברית וטהרתה, והעיר מה שהעיר, ולמחרת הפך שירות להיות מה שהוא, מה שעליו להיות בהכרח, לפי כללי הלשון ודקדוקה. ומי, למשל, אומר עוד כיום "דוד גריין" במקום דוד בן-גוריון, "טורטשינר" במקום טורטיני? ומי אומר היום "קולטורה" במקום תרבות או "אימיגרציה" במקום עלייה או הגירה? ועוד כהנה וכהנה. מי העיז או יעיז לטעון במקרים אלה וכדומיהם "כבר נתקבל, כבר נתאזרח"?

והלא דברים קל וחומר. אם אז, לפני שנים רבות, היינו מצווים לעמוד על משמר הלשון ועמדנו (וגם שרינו ויכולנו), כיום — בימי קיבוץ גלויות על כל מה שמקופל בו — על אחת כמה וכמה. הרי אז עדיין לא היה נפרץ הנגע של ד"ש (על משקל בד) חו"ל (על משקל גוש), ועדיין לא שמעו ולא ידעו איש "יש לו (או "אין לו") את הספר" או "הוא גם ישב שם", וכיוצא באלה פרחים, שעלו מאז בגן לשוננו, ו"כבר נתאזרחו ונתקבלו"; כאלה וכדומיהם טרם התהלכו אז בראש חוצותינו...

נשים אל לבנו: "... ומודה ועתב ירוחם". נקום נא — ובראש ובראשונה המוסד העליון ללשון העברית באמצעות

שני המכשירים כבירי-הכוח „קול ישראל“ והעיתונות —
ונעקור בלב שלם וברצון עז את העשב הרע, העשב השוטה
הזה „דוך — דוח — דיווח“, ונקום ונשתול במקומו מתוך
חיבה — או למצער מתוך יחס של דרך-ארץ ל„שרייה
יחידה“ — את התמסיר העברי הטוב והכשר וכל מה
שמסתעף ממנו.

אבא בנדויד

עוד לעניין „ביצוע“

(תשובה)

ראובן סיוון מסכים עמי (בקונטרס קס, ע' 220),
שהשימוש בביצוע ובביצע נפרז, אבל מתקשה להסכים
עמי על הגבלותיי ועל הגדרותיי, שביקשתי להגדיר ביצוע
כדי לצמצם את שימוש; „סבורים אנו (אנו — זה סיוון),
שהשימוש בביצוע לעניין עשייה, הגשמה, קיום, מילוי —
מוצדק הוא“.

ובכן „נפרז“ — וגם „מוצדק“. הכיצד? אם „נפרז“,
סימן שלא כל כך „מוצדק“; סימן שנפרצה הגדר באחד
המקומות, ועלינו לחפש, היכן הפרצה. אי אפשר לטעון:
„הכלה יפה, אלא שהיא מכווערת“.

אבל נניח להיגיון הזה ונקבל, שהשימוש „מוצדק“.
תבה נראה כיצד סיוון „מצדיק“:

הוא — בנדויד — טוען, שביצוע בעברית מקביל על פי רוב